

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

° Ô° èÛÆ ²Ø° Û² ê° ô úđ° ðàôØ
1915 Æ.

Ûí ÇñáõÛ »Û
Ðñ³ Ý¹ î ÇÝùÇ
³ ÝÛ³ Ñ ÑÇΒ³ ì ³ ì ÇÝ

Դոկտր. էդ. Բաղդասարյան

Ապրիլ 2007

The Empire of Tigran the Great, 95-66 B.C.

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր էդ. Բաղդասարյան

Մեր թվականությունից առաջ

- 522 դեկտ. 31, մայիսի 20, 21, 31 եւ հունիսի 12 - Հայերի ապստամբությունը Արեւմտեան Դարեհի դեմ:

Մեր թվականության

- 164 - Մեծ ապստամբությունը Հայաստանում հռոմեական զավթիչների դեմ:
- 311-312 - Հայ - հռոմեական ռազմական ընդհարումներ:
- 364-367/8 - Վասակ Մամիկոնյանը գլխավորում է հայ ժողովրդի հերոսական պայքարը Սասանյանների ներխուժումների դեմ:
- 451, մայիսի 26 (շաբաթ օր)- Հայ ժողովրդի մեծ ապստամբությունը Սասանյանների լծի դեմ Վարդան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ (Ավարայրի ճակատամարտ):
- 481-484- Երկրորդ համաժողովրդական ապստամբությունը Սասանյանների դեմ՝ Սահակ Բագրատունու և Վահան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ:
- 492 - Հայերի ապստամբությունը Սասանյան Կավատի դեմ:
- 536 - Ապստամբությունը Հայաստանում Բյուզանդական կայսրության դեմ:
- 571-572 - Հայ ժողովրդի ապստամբությունը Սասանյան Իրանի դեմ, Վարդան Մամիկոնյանի (Կարմիր Վարդան) գլխավորությամբ:
- 595 - Բյուզանդական և պարսկական տիրապ. դեմ ապստ. Հայաստանում:
- 774-775 - Հայ ժող. մեծ ապստ. արաբների դեմ:

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր Էդ. Բաղդասարյան

- 874/75 - Արաբ ոտիկանի վտարումը Հայաստանից:
- 1124, 1174 - Անիի բնակչության ապստամբ. օտար տիրողների դեմ:
- 1249 և 1259-61 - Հայ-վրացական ապստ. մոնղոլների դեմ:
- 1549 - Հայ ժողովրդի ազատության խնդրով Ստեփանոս Սալմաստեցի կաթողիկոսը լինում է Հռոմում:
- 1555 - Հայաստանի բաժանումը Թուրքիայի և Պարսկաստանի միջև:
- 1562 - Հայաստանի ազատագրության համար գաղտնի ժողով է հրավիրվում Միքայել Սեբաստացի կաթողիկոսի կողմից:
- 1575-Թադեոս կաթողիկոսի ուղևորությունը Լվով, Վենետիկ, Հռոմ՝ Հայաստանի ազատագրության խնդրով:
- 1677 - Հակոբ Ջուղայեցու գլխավորությամբ էջմիածնում հրավիրվում է գաղտնի ժողով Հայաստանի ազատագրության համար:
- Իսրայել Օրին մեկնում է Եվրոպա Հայաստանի ազատագրության խնդրով, 1701-ին՝ Մոսկվա:
- 1722-1730 - Ազատագրական կռիվներ՝ Սյունիքում, Դավիթ Բեկի և Մխիթար սպարապետի ղեկավարությամբ: Ազատագրական շարժում Արցախում:
- 1725-1727 - Թուրքական զորքերի ծանր պարտությունը Արցախում:
- 1727- Հալիձորի հերոսական ճակատամարտը թուրքերի դեմ: Հայ - պարսկական դաշինք թուրքական նվաճողների դեմ: Թահմազ շահը ճանաչում է Դավիթ Բեկի իշխանությունը Ղափանի երկրում:
- 1759- Հովսեփ Էմինը գալիս է Հայաստան՝ ազատագրական պայքարը կազմակերպելու նպատակով:

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր Էդ. Բաղդասարյան

- 1766, օգոստոսի 1- Սիմոն Երևանցի կաթողիկոսը կոնդակ է ուղարկում Եկատերինա II - ին՝ հայ ժողովրդին օգնելու խնդրանքով:
- 1769, հուլիսի 8- Մովսես Սարաֆյանի կազմած Հայաստանի ազատագրման ծրագիրը ներկայացվում է Ռուսաստանի արտաքին գործերի կոլեգիային:
- 1780, հունվար- Յ. Արղությանի ու Յով. Լազարյանի բանակցությունները գեներալ Սովորովի և իշխան Պոտյոմկինի հետ. քննարկվում է Հայաստանի Ազատագրման հարցը:
- 1827, մայիսի 17- Հայկական կամավորական առաջին գումարտակը Թիֆլիսից մեկնում է մարտադաշտ:
- 1830-1838 - Հայազգի Գեներալ-մայոր Բ. Բեիբուլովը հայկական մարզի վարչության պետ:
- 1832, դեկտ. 21- Թուրքական բանակը Սուլեյման փաշայի գլխավորությամբ արշավում է Ջեյթունի վրա, սակայն լեռնականների կողմից ջարդվում է Ջերմուկի դաշտում:
- 1841, դեկտ. 12 - Ջեյթուն ներխուժող թուրքական զորքերը դուրս շարտվեցին լեռնագավառից:
- 1862-Վանի զինված ելույթը թուրք. կառավարության դեմ:
- 1862, օգոստ. 2 - Ջեյթունի հերոսական ապստամբությունը:
- 1863 - Մուշի զինված ելույթը քուրդ դերեբեյների դեմ:

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր Էդ. Բաղդասարյան

- 1866, մայիսի 7- Կ.պոլսում հիմնադրվեց ֆրանկ մասոնական «Սեր» գաղտնի ընկերությունը:
- 1872, մարտի 3 - Վանում կազմակերպվեց «Միություն ի փրկություն» գաղտնի կազմակերպությունը:
- 1874, հունիսի 20- Մեծ Ղարաքիլիսայում կազմակերպվեց «Հայրենիք սիրո գրասենյակ» կազմակերպությունը:
- 1875, հոկտեմբեր-Ապստամբ. բռնկվեց Ձեյթունում:
- 1877- Ռուսական զորքերը հայազգի գեներալներ Տեր-Ղուկասովի, Լորիս-Մելիքովի և լազարևի ղեկավարությամբ գրավեցին Բայազետ քաղաքը, Արդահանը և Կարսը: Կարսում ջախջախվեցին Մուխտար փաշայի թուրքական բանակը:
- 1878, մարտի 8- Հայկական հարցը Եվրոպական պետություններին ներկայացնելու և ապա Բեռլինի կոնգրեսին մասնակցելու նպատակով Կ.Պոլսից Եվրոպա մեկնեց հայ պատվիրակությունը:
- 1878, օգոստոս-Սկսվեց Ձեյթունի ապստամբությունը:
- 1878, հոկտ. 1- Վանում ստեղծվեց «Սև Խաչ» գաղտնի կազմակերպությունը:
- 1879, գարուն- Սկսվեցին Կարինի և Արաբկիրի քաղաքային բնակչության ելույթները իշխանության դեմ:
- 1880- Թիֆլիսում սկսվեց գործել Արևմտահայ ժողովրդի ազատագրման հարցերով զբաղվող Գր. Արծրունու խմբակը:
- 1881, մայիս- Խաչատուր Կերեկցյանի նախաձեռնությամբ Կարինում հիմնադրվեց «Պաշտպան հայրենյաց» գաղտնի կազմակերպությունը:

Դրվագներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր Էդ. Բաղդասարյան

- 1881, նոյեմբ. - Մոսկվայի հայ ուսանողության ջանքերով ձևավորվեց «Հայրենասերների միություն» գաղտնի խմբակը:
- 1881-1882- Երևանում գործում էր «Հայասեր- ազգասեր» գաղտնի խմբակը:
- 1884, հունիս-Թուրքական հարկային ռեֆորմի դեմ ապստամբ. բռնկվեց Ձեյթունում քաղաքագլուխ Պապիկ իշխանի ղեկավարությամբ:
- 1885, դեկտ. - Մկրտիչ Փորթուզալյանը Մարսելում կազմակերպեց «Հայոց հայրենասիրական միությունը», որը հետագայում դարձավ Արմենական կուսակցության կորիզը:
- 1887- ժնկում կազմակերպվեց Հնչակյան կուսակցությունը:
- 1890, հունիսի 18-20 - Ընդհարում կառավարական զորքերի և Կարինի անգլեն հայ բնակչության միջև:
- 1890, հուլիսի 15- Կ. Պոլսում հնչակյանները կազմակերպեցին Գում-Գափուլի ցույցը:
- 1890, ամռանը - Թիֆլիսում կազմակերպվեց «Հայ հեղափոխականների դաշնակցություն» կուսակցությունը, որը հետագայում կոչվեց «Հայ հեղափոխական դաշնակ-ցություն»:
- 1890, սեպտ. 24- Սարգիս Կուկունյանի խումբը անցավ թուրքական սահման:

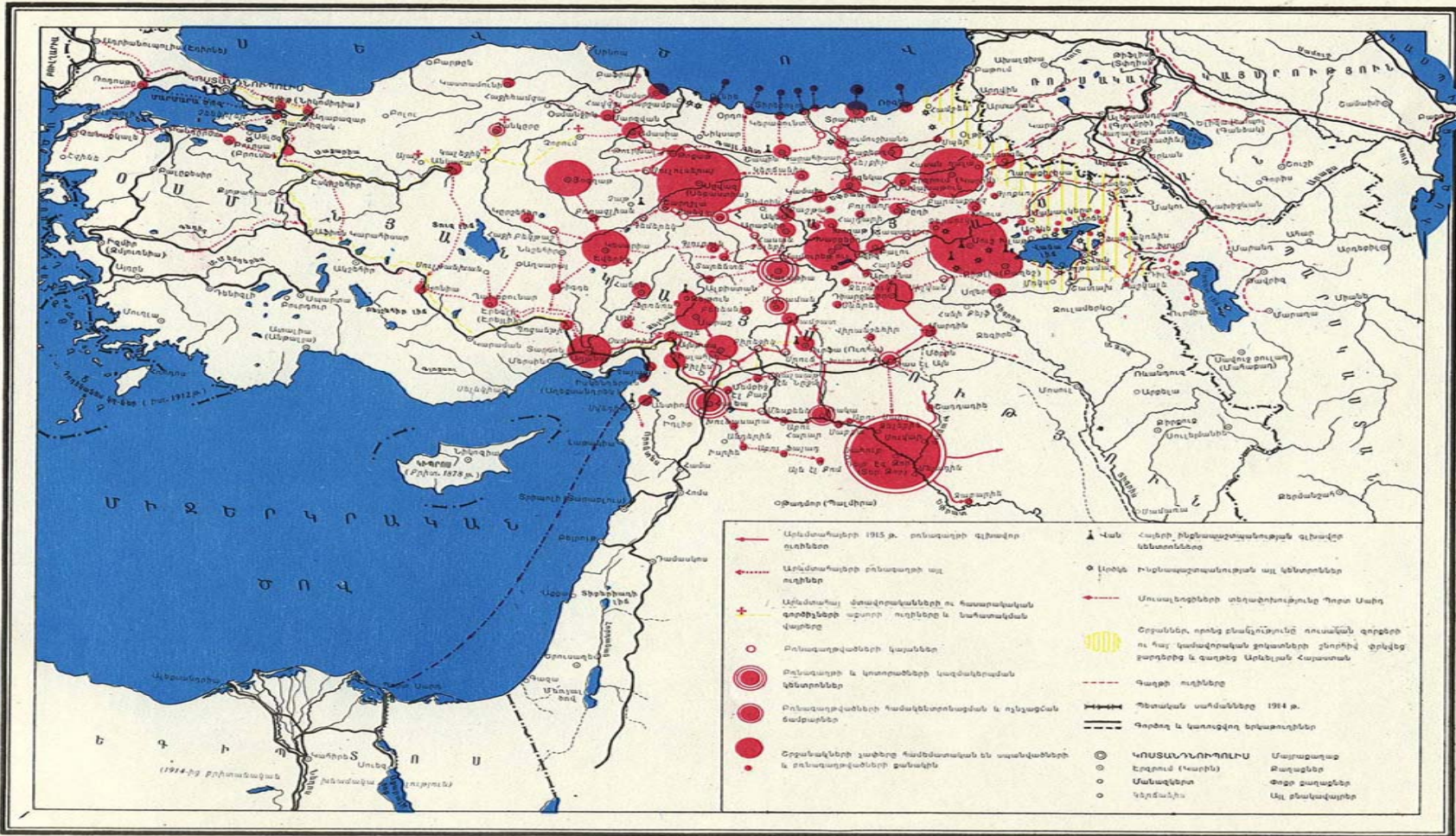
Դրվագներ Չայ ազատագրական պայքարի պատմությունից

Դոկտոր Էդ. Բաղդասարյան

- 1894, օգոստ. 1- Սասունի հերոսական ինքնապաշտ-պանությունը:
- 1895, մայիսի 11- Կ.Պոլսի՝ Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի դեսպանները ընդարձակ հուշագիր և հայկական բարեփոխումների նախագիծ ներկայացրին Բ. Դռան:
- 1895, հոկտ. 5-նոյ. 1- Չայերի զանգվածային ջարդեր Արևմտահայաստանում և Անատոլիայում թուրք. պետության միջոցով:
- 1895, հոկտ. 12- Ձեյթունում ապստամբություն բռնկվեց:
- 1896, հունիսի 3- Սկսվեց Վանի հերոսական ինքնապաշտպանությունը:
- 1896, օգոստ. 14- Կ. Պոլսի Օսմանյան բանկի՝ «Բանկ Օտոմանի գրավումը» Բաբգեն Սյունու ղեկավարությամբ (Յնչակյաններ և դաշնակցականներ):
- 1896- Չայերի զանգվածային կոտորածներ Կ.Պոլսում և Ակնում:
- 1897, օգոստ.- «Խանասորի արշավանք» (Դաշնակ-ցականներ):
- 1898- Բաբշենի կռիվը Սերոբ Աղբյուրի և թուրք զինվորների միջև:
- 1901- Առաքելոց վանքի կռիվը (Չայդուկային, Անդրանիկի ղեկավարությամբ):
- 1904, փետրվար- Սկսվեց Սասունի հերոսական ինքնապաշտպանությունը:
- 1904- Աղթամարի և Շամիրամի կռիվներ Անդրանիկի ղեկավարությամբ թուրք զորքի դեմ:
- 1905, հուլիսի 21- Մահափորձ Աբդուլ Չամիդի դեմ:
- 1906- Էրզրումի (Կարին) հայերի հուզումները:
- 1909- Ադանայի հայերի կոտորածները:
- 1914, սեպտ.- Չայ կամավորական խմբերի ստեղծումը:

1915, ապրիլի 24-ի ԼՈՒԼՍ 25-ի գիշերը Հայկական մեծ եղեռնի սկիզբը

ՄԵՏ ԵՂԵՌՆԻ ՄԻԵՄԱՏԻԿ ԶԱՐՏԵՋ

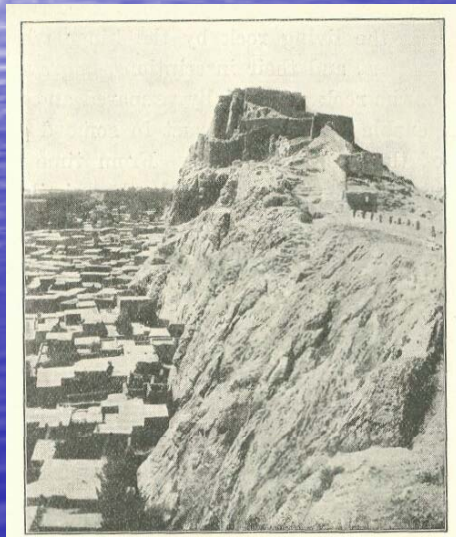

Վանի հերոսական ինքնապաշտպանությունը

1915, ապրիլի 20-մայիսի 19

La Grande Arménie décrite au début du VIIe siècle

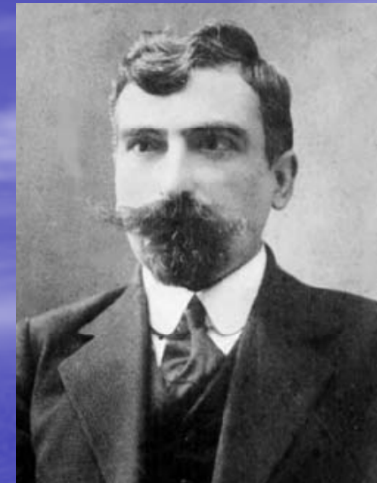

THE ROCK AND CITADEL OF VAN.

The flat roofs of the houses of the city of Van may be seen to the left of the photograph nesting below the rock.

Թուրք բանակ՝ 12,000
Հայ մարտիկներ՝ 1500

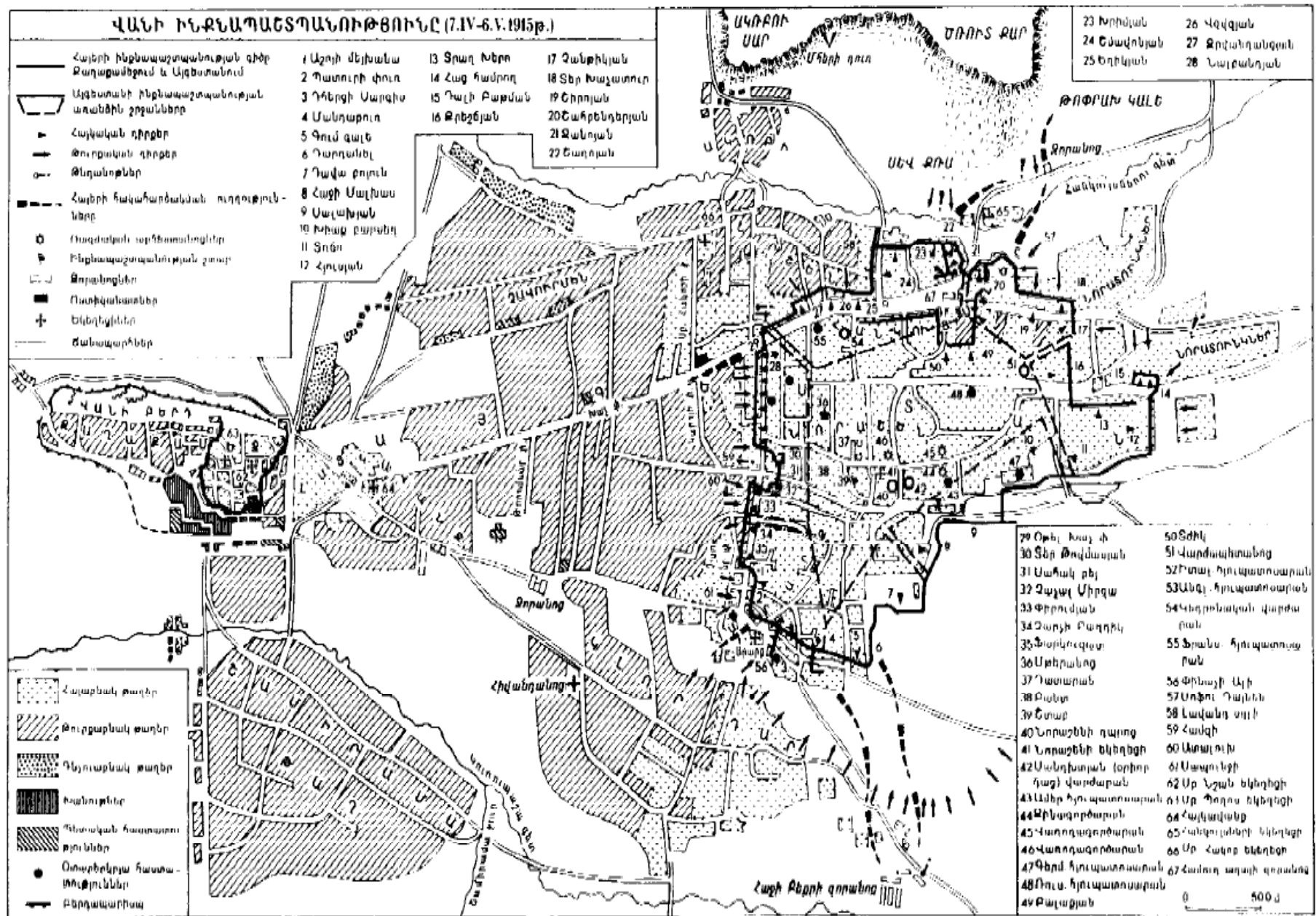

ՎԱՆԻ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (7.IV-6.V.1915թ.)

- Հայերի ինքնապաշտպանության գիծը Զաղարանից մինչև Այգեռանուն
- ▭ Այգեռանի ինքնապաշտպանության առանձին շրջանները
- ▶ Հայկական դիրքեր
- ◀ Քուրդական դիրքեր
- Քնդանոթներ
- — — Հայերի հակահարձակման ուղղությունները
- ⊙ Մագլանների արհեստանոցներ
- ⊕ Ինքնապաշտպանության շտաբ
- ⊖ Քրդանոցներ
- ⊗ Ուսուցիչներ
- ⊕ Եկեղեցիներ
- ⊖ Ճանապարհներ

- 1 Աջոյի մեյխանա
- 2 Պատուրի փուռ
- 3 Դհերցի Սարգիս
- 4 Մանդարուր
- 5 Գոմ գաւթ
- 6 Դարդանիւլ
- 7 Դալա քոլուս
- 8 Հաջի Մալխաս
- 9 Սալախյան
- 10 Խոսաբ բարսեղ
- 11 Տոնո
- 12 Հրուպան
- 13 Տրաղ Խերո
- 14 Հաջ համրող
- 15 Դալի Բաթման
- 16 Զրեջեյան
- 17 Չանթիկյան
- 18 Տեր Խաչատուր
- 19 Շիրոյան
- 20 Շահրեսնդերյան
- 21 Զանդան
- 22 Շաղոյան

- 23 Խորմյան
- 24 Շափոյան
- 25 Նոյեմյան
- 26 Վեզրյան
- 27 Զոլմախանզոյան
- 28 Նալբանդյան

- ▨ Հայաբնակ թաղեր
- ▨ Քուրդաբնակ թաղեր
- ▨ Պեղուսաբնակ թաղեր
- Խանութներ
- ▨ Գետնական հարստապատյուններ
- Օմարեիերյա հաստապատյուններ
- Բերդապարիսպ

- 29 Օրմե Խաչ ի
- 30 Տեր Թովմասյան
- 31 Մահակ քի
- 32 Չալալ Միրզա
- 33 Փրոբան
- 34 Չալոյի Բաղդիկ
- 35 Ֆարսիբեգ
- 36 Սիմրանց
- 37 Դատարան
- 38 Բաւեր
- 39 Շոտա
- 40 Նորաքենի դարոց
- 41 Նորաքենի եկեղեցի
- 42 Մանդիխտան (օրիորդաց) վարժարան
- 43 Անիսի հյուրատան
- 44 Զիկարծարան
- 45 Վարդապետարան
- 46 Վարդապետարան
- 47 Գեմ հյուրատան
- 48 Ռուս հյուրատան
- 49 Բալաբան
- 50 Տնիկ
- 51 Վարժապետանց
- 52 Դուռ հյուրատան
- 53 Անգլ հյուրատան
- 54 Կեղևանքան վարժարան
- 55 Տրանս հյուրատան
- 56 Փրեսաչի Այի
- 57 Սոփո Դալուս
- 58 Լալանց սոյի
- 59 Հաճի
- 60 Անալուսի
- 61 Սալուկի
- 62 Սր Նշան եկեղեցի
- 63 Սր Դողոս եկեղեցի
- 64 Հակարվանք
- 65 Վանդակների եկեղեցի
- 66 Սր Հալոբ եկեղեցի
- 67 Համուր սոյի վարժարան

Վանի Նահանգի ինքնապաշտպանական կենտրոնները՝
Շատախ, Ջայոց ձոր, Արճեշ, Թիմար, Ալջավազ, Վան քաղաքը
Վան՝ 1914 թնակչ. 41,000 որից 23,000 հայեր՝

1-Այգեստան՝ 20,000

2-Քաղաքամեջ՝ 3,000

(5-6 կիլոմետր հեռավորությամբ)

1915 Ապրիլին Վանում կուտակվել էր 70,000 հայ

Այգեստան

Ձեռքբեք բեյի զորքը պաշարեց Այգեստանը՝ 12,000 բանակով, գերմանացիների օգնությամբ
Ստեղծվեց Վասպուրականի ինքնապաշտ. մարմին, որին անդամակցում էին՝ Արամ
Մանուկյանը, Արամ Եկարյանը, Գաբրիել Սեմերջյանը, Կայծակ Արաքելը, Բուլղարացի
Գրիգորը, Ջրանտ Գալիկյանը եւ Փանոս Թերլեմեզյանը

Միավորվեցին հայ քաղաքական կուսակցությունները.

Ջայերը՝ 1,500 , 2 իրենց պատրաստած թնդանոթ, 505 հրացան, 549 ատրճանակ

Ձեռքբեք բեյի զորքը՝ 12,000 , 12 նորագույն եւ մի քանի տասնյակ ողորկափող թնդանոթ

Վանը հրետակոծվում էր օրական 300 արկով ու ռումբով

Առաջատար մարտիկ՝ 19 ամյա Իսկուհի Ջամբարձունյան՝ Սելո

Բաբկենը, Մարտիրոսը, Ասլանը, Արամ Թովմասյանը՝ գրող Լեռ Կամսար

Քաղաքամեջ

Ստեղծվեց զինվորական մարմին՝ Ջայկ Կոսոյան, Լեւոն Գալճյան, Միհրան Թորոմանյան,

Միհրդատ Միրզախանյան, Սարգիս Շահինյան, Դավիթ Սարգսյան, Ջարություն

Ներկարարյան, Եզնիկ վարդապետ Ներկարարյան, Ժիրայր Միրզախանյան

Ջայերը՝ 101 հրացան, 210 ատրճանակ

Արդյունքը

Վանի մարտերի ժամանակ կոտորվել են 24,000 հայ, հրդեհվել ու ավերվել 100 գյուղ
սպանվել 1000 թուրք զինվոր գունարած մահմեդական ամբոխ
350 խաղաղ հայ բնակիչ եւ մարտիկ
ավելի քան 150,000 հայ փրկվեց ջարդից
Վանի ինքնապաշտպանությունը օրինակ ծառայեց մյուս վայրերի հայերի համար
Հայերը հաղթական

1915, հունիսի 2-30 Շապին-Կարաիիսարի հերոսամարտը

1915 մայիսին սկսվեց զանգվածային ձերբակալություններն ու սպանությունները
Հունիսի 2-ին թուրքերը շրջապատել ու սպանել են 400 հայ
Ինքնապաշտպանությունը գլխավորել է Ղուկաս Դելվլաթյանը,
աչքի են ընգել Ավագ Տյուրիկյան, Գարեգին Կարմիրյան, Շապուհ Օզանյան, Իսրայել
Օզան, Գասպար Ղուկասյան, Հմայակ Կարազյոզյան

մի քանի օրում հրդեհվել է 3000 տուն, հայերը նահանջել են հին բերդը 500 մարտիկներով
թուրքերի 20,000 զինվոր, գերմանացիների օգնությամբ

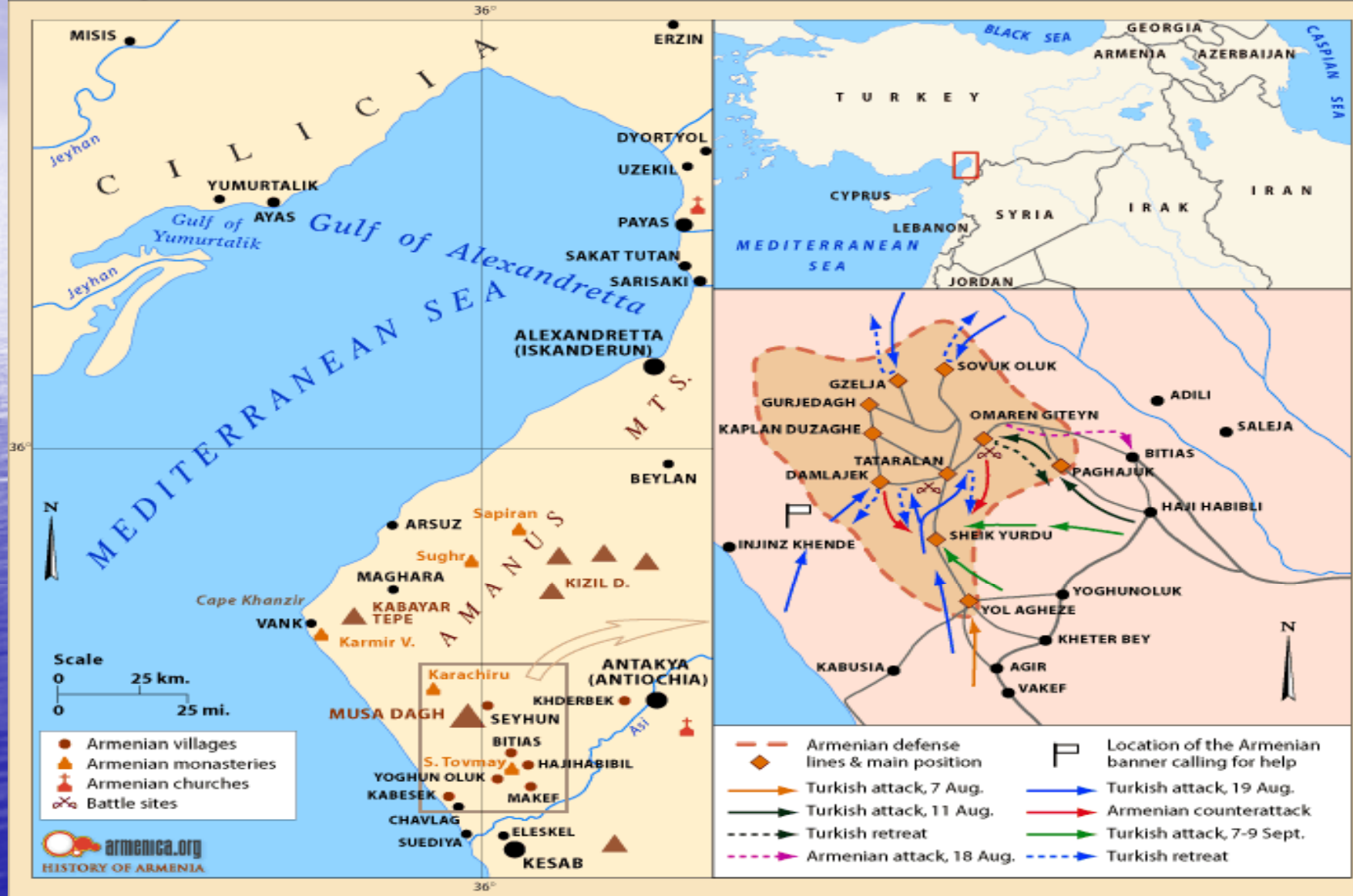
Արգյունք

- Սպառվեց պարենը, զինամթերքը, ջուրը
Հունիսի 25-ին մարտիկները թուրքերի շարքերը ճեղքելով հեռացան օգնություն բերելու
Բերդում մնացածները թշնամուն չհանձնվելու համար թույն են ընդունել
Հունիսի 29-ին թուրքերը ներխուժելով բերդ բոլոր մնացած կանանց, երեխաներին ու
ծերերին կոտորեցին գազանաբար

Մուսա լեռան նշանավոր ինքնապաշտպանություն

1915, հուլիսի 29- սեպտեմբեր 15

Musa Dagh, Scene of the Famed Armenian Self-Defense

Մուսա լեռ՝ Հալեպի նահանգի Անտիոք գավառի Սվեդիա գյուղաքաղաքի մոտ
Լեռան շուրջ կային 6 հայկական գյուղեր

Հայերը տեղեկանալով ջարդերի մասին հուլիսի 29-ին որոշեցին դիմել ինքնապաշտ.
մի խումբ ենթարկվեց թուրք հրամանատարության եվ գաղթեց սակայն կոտորվեց
մնացած 5000 հայեր միավորվեց եւ բարձրացավ Մուսա լեռ

Ղեկավարը՝ Ե. Յաղուբյան. կարեւոր դեմքեր՝ Պետրոս Տնլաքյան, Պետրոս Թուֆազյան,
Տիգրան Անդրեասյան,

Թուրք բանակը՝ մինջեւ 15,000 Հայ ռազմիկներ՝ 600
ավելի քան 1000 թուրք զինվոր սպանվեց.

Հայերը բարձրացրին երկու դրոշակ կարմիր խաչերով եւ «Քրիստոնյաները վտանգի մեջ են» գրութեամբ

Սովսես Գրքյանը պիտի լողար ծովը դեպի եւրոպական նավը

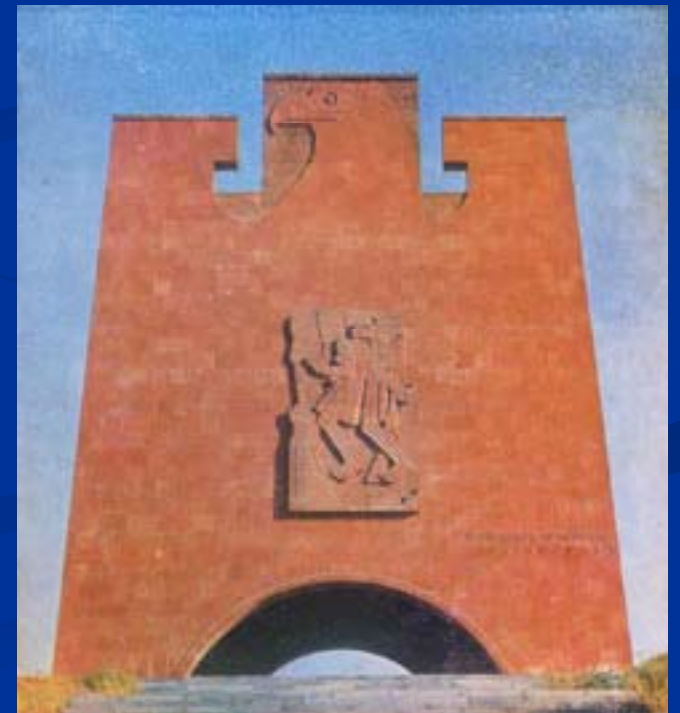
Սեպտեմբերի 5-ին երեւաց Ֆրանսական Կիշեն ռազմանավը եւ մակույկով վերցրեց ժամապահներին

Սեպտեմբերի 9-ին թուրքերը պահանջեցին հայերը անձնատուր լինել եւ հարձակվեցին, սակայն հայերը ջախջախիչ հարված տվին նրանց

Սեպտեմբերի 10-ին երեւացին ֆրանսական 2 ռազմանավեր
Սեպտեմբերի 13-15 շուրջ 4000 հայեր փոխադրվեցին «Ժամնա դ'Արկ» ու ուրիշ նավեր, ու փոխադրվեցին Եգիպտոսի Պորտ Սաիդ

Արգյունք

Հայերը հաղթականորեն փրկվեցին ջարդից

1915-հունիս 20-30 Մուշի գոյամարտը

Մուշ` 94,000 հայ բնակիչ

1915-ի գարնանը թուրքերը քղերի հետ հարձակվեցին հայ բնակչ. վրա
հայ կամավորներն ու ռուսական զորքի մոտեցումը փրկեց հայերին

Ռուս բանակը նահանջեց, հայերը դիմեցին ինքնապաշտպանության

Ղեկավարը` Յ. Կոտոյան

700 հայ մարտիկներ ճեղքեցին թուրք. պաշարման օղակը գնացին լեռներ

Մշո դաշտի 100 հայ գյուղեր (20,000 հոգի) անցան Ս. Կարապետ լեռը եւ պայքարեցին

Արգյունի

Մուշի բազմահազար հայերից փրկվեց 400 հոգի, ինքնապաշտպանությունը ավարտվեց
անհաջողությամբ տալով անհամար զոհեր

1915- Ուրֆայի հայերի հերոսական ինքնապաշտպանությունը

1915 Սեպտեմբեր-հոկտեմբեր

Հայ բնակչ. 35,000

Անճանը «Թաշկիլաթ-ը Մահսուսե»-ն ժամանեց Ուրֆա

Ահմեդ եւ Խալիլ բեյերը կազմակերպեցին հայերի աքսորը

Օգոստոսի 19-ին սկսեցին ջարդը

Հայերը կազմակերպեցին ռազմական խորհուրդ (Մկրտիչ Յոթնեղբայրյան, Հարություն Ռասֆելենյան, Հարություն Իմիրզյան, Լեւոն Էղբերլերյան, Արմենակ Աթարյան, Խորեն Քյուլիեյան)

Ինքնապաշտպանության թիվը 800, 6 պաշտպ. շրջան՝ 32 դիրք.

Թուրքերը ավելի քան 11,000 զինվոր գերմանացի հրամանատարությամբ

Հայերի դիմում են կեղծ նահանջի, ապա հարձակվելով սպանում 1200 թուրք

Արդյունք

Հայկական թաղամասի 2300 տներից մնաց կանգուն միայն 50-ը

Սպանվել է շուրջ 3000 թուրք

Ղեկավարությունը ինքնասպանություն է գործել թուրքի ձեռքը չընկնելու

15,000 կին ու երեխա աքսորվել են , միայն Հալեպում օրական մահացել են 150-200 հ.

Միբով կը պատասխանեն Ձեր հարցերին

10 բուպեի սահմաններում

